

*Elżbieta Małgorzata Kłosińska**

Lusatian culture in the Lublin region – history and state of research

The article presents the history of acquisition of sources for the research on the Lusatian culture in the Lublin region. It also names key issues arising from the state of research of available materials. Also, links with neighbouring cultural groups are stressed, and attention is drawn to the discontinuity in the development of the culture between the Bronze and Early Iron Age.

KEY WORDS: Lublin region, Lusatian culture, Bronze Age, Early Iron Age

Submission: 30.04.2015; acceptance: 15.09.2015

Until now, the Lusatian culture is one of the least examined prehistoric formations in the Lublin region. Until recently, its archaeological source base was very mediocre: in the 1950s the catalogue counted about 40 sites (S. Nosek 1957), in the 1970s and 80s their number exceeded 100, and presently it reaches 4500 (E. M. Kłosińska 2007, s. 227). Over the years, in synthesis of the prehistory of Polish lands, as well as in other minor studies, certain concepts related to different issues have been developed and often they were inconsistent. The origins and the range of this cultural formation were among the examined aspects; also, the available sources were described and dated. In the subject literature a lot of concern was also paid to the issues of nomenclature, unfortunately reinforcing for prolonged period an unfortunate name – “Ulwówek group”. These hypotheses arose from the need to fill the gap existing in the Lublin region, when compared with other areas inhabited by the Lusatian culture. Today, it seems that the main reason for the discrepancy of the judgements was paucity of sources and poor processing of thereof. Undoubtedly, these are worth a mention, although presently, when material source base has changed radically, they must become a part of the past. If a question what needs to be done regarding this culture is asked, then the answer is – everything! At the moment there are extensive studies on the issues of the Lusatian culture in the Lublin region and work continues on its monograph. Although a comprehensive picture in this respect is not yet obtained, yet it is worth noting the so far discovered sources and what is initially drawn on the basis of their processing.

The first archaeological sites which may be undoubtedly associated with the Lusatian culture were discovered in the Lublin region already in the 1st half of the 19th century. That century is primarily identified with the field and the exhibition activities of antiquity lovers such as Józef Przyborowski

(1876), Stanisław Ostrowski, Władysław Olechnowicz (1900) or the famous inhabitant of Lublin – Hieronim Łopaciński (1902, s. 79). Also a lot of information came from accidental finders and amateur researchers. In this most “pioneering” period of acquisition of sources, explorers recounted only finds of “urns”, “pagan burial grounds” and “vases with ashes”, without specifying their chronology and cultural affiliation. However, one can not rule out the possibility that the earlier findings may have been made already in the 18th century. The urn with ashes found on the banks of the Vistula River in Puławy, and then deposited in the Gothic House founded by Izabela Fleming Czartoryska (Poczet... 1828; A. Abramowicz 1967, s. 9), could belong to the Lusatian culture. But probably the earliest, even though unconscious, discovery was the finding of an urn in Perespa in the 16th century. The urn burial was found during digging of an utility pit near a building from that time (E. Kłosińska 2004a).

In 1843 two urns were found in a cremation burial ground in Malice. Later they were included in a collection of the Archaeological Museum of Krakow. Indeed, these were the very first Lusatian urns of the discussed territory, which made their way to a publication – namely the first archaeological textbook in Poland (W. Antoniewicz 1928, s. 316, tabl. 28: 1, 2). A year later a discovery of the vast Lusatian necropolis located “at a distance of nearly two versts from Łęczna in Lublin gubernate” was made (H. Łopaciński 1906, s. 79); in the years 1860 and in 1875 further numerous finds, including 50 urns, were acquired from this site. In the second half of the 19th century also subsequent cremation cemeteries were identified, among them: Czemierniki and Czerniejów (J. Przyborowski 1876, s. 10, 26), Dziętrzkowice (nowadays Terpentyna) (W. Olechnowicz 1900, s. 62), Kobło (H. Łopaciński 1902, s. 273), Irena (M. Drewko 1929, s. 283), Sułowiec and Michałów (S. Nosek

* Instytut Archeologii UMCS, Plac M. Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; e-klosinska@o2.pl

1957, s. 164, 378) as well as Baba (H. Zoll-Adamikowa 1975, s. 47, 48). In 1889 an amateur exploration of great necropolis in Kosin started (H. Łopaciński 1902, s. 272), but the site awaited proper excavations for almost half a century (M. Drewko 1929, s. 283), and a similar amount of time to finally get the results processed (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974). At the end of the 19th century the first of a few inhumation graves of the Lublin region was discovered in the village of Szystowice (H. Łopaciński 1902, s. 273), and in Wożuczyn the first cache of bronze products from this territory was obtained (J. Żurowski 1927, s. 52, 55–56, przypis 117).

The very beginning of the 20th century – even before the First World War – was rather poor in discovery. However, pioneering amateur excavation activities of Father Adam Chotyński at sites in Dratów and other nearby villages should be mentioned (A. Chotyński 1911, s. 53, tabl. 3), as well as incidental findings of urn graves in Strupin Duży and Wólka Czulfczycka (S. Skibiński 1961, s. 151, 152), and of the alleged burial ground and hoard of bronze artefacts from Bondyrz (S. Nosek 1957, s. 283). Times of war did not bring any discoveries (besides the hoard from Hrubieszów area – H. Cichoszewska 1922–1924, s. 132), and accidentally discovered cemetery in Pokrówka (S. Nosek 1957, s. 268).

In the 1920s and 30s there was a significant increase of sources – new necropolises (approximately 20 sites) were found, a first settlement was researched, and also a small collection of single bronze items was acquired. Unfortunately, most of these discoveries were accidental in nature, and materials from them were subject to dispersal.

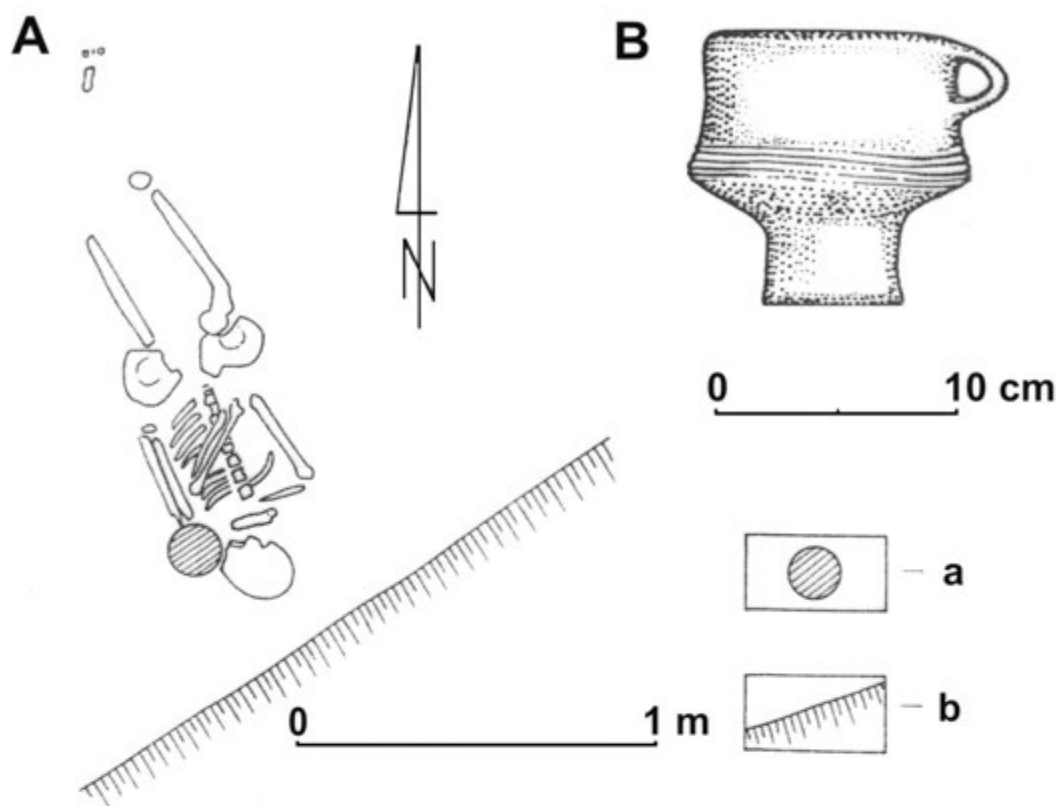
With respect to the materials from the Lublin region the term “Lusatian culture” appeared for the first time in 1924 in an article by Jan Bryk, in which, among others, a finding of a vessel from Hrebenne was reported (J. Bryk 1924, s. 57, ryc. 1). Today this form can undoubtedly be referred to as of the Trzciniec culture. The presence of the Lusatian culture population in the area in question began to be widely discussed only after excavations in Kosin (M. Drewko 1929, s. 283), Topornica (W. Ber 1938, s. 39) and Strzyżów (A. Kietlińska 1936, s. 10; Z. Podkowińska 1936, s. 74). Among the newly discovered graves and burial grounds sites in Adolfin (60–70 urns) (S. Skibiński 1964, nr 648), Bortatycze and Nawóz (S. Nosek 1957, s. 163), Gołąb (M. Drewko 1929, s. 284), Perespa (E. M. Kłosińska 2006a, s. 63), Podwierzbie and Niebrzegów (M. Drewko 1921, s. 183), Marianowo (Nowe... 1933, s. 47–48), as well as Wysokie (E. M. Kłosińska 2006b) should be mentioned. Some of the finds were saved and passed to the National Museum of Archaeology in Warsaw – PMA – (where they remain to the date). Urns from the cemetery in Bodaczów (J. Głosik 1957a) were deposited in Warsaw and Zamość, while the remains from completely destroyed necropolises in Horodyszczce (S. Skibiński 1959, s. 319, 320) and Pobołowice-Kolonia (S. Nosek 1957, s. 268), arrived in the collection of the Museum in Chełm. However, the rescued materials were only a fraction of what has been discovered in the field, eg. from a several-dozen-big urn burial ground in Bezek, only a few vessels enriched the collection of PMA while the other artefacts scattered – probably among private finders (E. Kłosińska 2005a, s. 211). It is worth noting that in those days for the first time finds of foreign, usually distant provenance were disclosed. Among them there are, for instance, a projectile point

from Bochothnica (J. Kostrzewski 1964, s. 14), fibulae from Strzyżów (G. Orlńska 1993–1994), knife from the Nowy Rachów (E. Kłosińska 2004b, s. 306–307), a strap separator in the shape of a bird's head from Przewodów (W. Antoniewicz 1928, s. 134), as well as trefoil arrowheads and nail-shaped earrings from Kosin, all of which with today's research knowledge allow to recognize the Lublin region as a place of cultural interactions, contacts and long-range exchange.

In the 1920s and 30s the first non-amateur surface surveys as well as excavations at couple of sites were initiated, which significantly broadened the source base of the Lusatian culture of the Lublin region. Obtained finds became the nucleus of the later, extensive scientific studies. All the fieldwork involved Warsaw researchers: Michał Drewko, Wiktor Ber, Roman Jakimowicz and Zofia Podkowińska. In 1925 an extensive cemetery at site 2 in Kosin was researched together with accompanying it two much smaller necropolises at sites 1 and 3 (M. Drewko 1929, s. 283; J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974). During an archaeological inspection of Lublin Powiśle remains of destroyed sepulchral sites in the villages of Opoczka Mała (M. Drewko 1929, s. 283) and Jakubowice were encountered. In the beginning of the 1920s two more large urn burial grounds in Wieprzec and Topornica were discovered south of Zamość. Already then these sites were considered completely destroyed and within their confines amateur finders were operating actively (M. Drewko 1921, s. 183). In 1935 excavations of the necropolis in Topornica were conducted (W. Ber 1938; J. Głosik 1958), and for many years the results of these activities became the primary point of reference for studies addressing issues of the Lusatian culture in the Lublin region. In the years 1935–1937 and in 1939, previously unknown in this area, Lusatian settlement features – pits and hearths as well as inhumation graves (fig. 1), were unearthed at multicultural sites in Strzyżów (Z. Podkowińska 1936, s. 74; 1960; A. Kietlińska 1936; J. Dąbrowski 1962).

A clear regress in research on sites of the Lusatian culture in the Lublin region is observed in the early 1940s. During the Second World War the catalogue of finds was enriched with just single finds, all of them accidental. In 1941, in the village of Miedniki another inhumation grave associated with the discussed culture was obtained (S. Nosek 1957, s. 271), in Zemborzyce – in close vicinity of Lublin – massive bronze greaves were discovered (J. Gurba 1961), and in 1943 a discovery of nail-shaped earrings was reported near Puławy (H. Czubaszek 1980).

There has been a significant increase of sources at the end of the 1940s and in the 1950s and 60s, and this situation was often related to the ongoing agricultural works as well as earthworks and construction (sand extraction, road construction) during the reconstruction of the country from the wartime destruction. In this way, single urns were accidentally discovered in Białobrzegi (K. Ż. 1949), Obrowiec (S. J. 1949), Rachanie (L. Gajewski 1952a) and Ludwinów (former Wólka Okopska) (S. Skibiński 1961, s. 152). There have been reports of amateur discoveries of cemeteries in Wołkowiany (Z. Ślusarski 1963), Rogalin (J. Głosik 1962; 1966) and Korzecznik (A. Kokowski, P. Krupop 1990). Additionally, another spectacular discovery of bronze objects – ornaments from Wakijów – was made (T. Pokleński 1954). Archaeological excavations were resumed. Lublin region had risen keen interest among the researchers from Warsaw archaeological spheres, who conducted their

1

2

Fig. 1. Strzyżów, dist.Hrubieszów, site 2: 1 – a plan view of the skeletal burial (A), equipped with a vessel (B). Legend: vessel (a), destroyed area (b). After A. Kietlińska 1936; 2 – visualization of the skeletal burial. Fig. E. M. Kłosińska and T. Demidziuk

Ryc. 1. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 2: 1 – rzut poziomy pochówku szkieletowego (A), wyposażonego w naczynie (B). Legenda: naczynie (a), teren zniszczony (b). Wg A. Kietlińska 1936; 2 – wizualizacja pochówku szkieletowego. Rys. E. M. Kłosińska i T. Demidziuk

work alone or in cooperation with the researchers from Lublin. Short-term, usually single- or two-season-long, excavations were undertaken at the settlements in Trzciniec (A. Gardawski 1954), Gródek (L. Rauhut 1956; W. Bender, E. Kierzkowska, K. Kierzkowski, J. Bronicka-Rauhutowa 1957; A. Uzariowiczowa 1964), Kosin (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, s. 131–132), Werbkowice (T. Liana, T. Piętka-Dąbrowska 1962; T. Dąbrowska, T. Liana 1963), and Żółtańce-Kolonia (formerly Chełm-Żółtańce – J. Dąbrowski 1969a, s. 87–97). Also work at the settlement in Strzyżów was resumed (J. Głosik, J. Gurba 1963, s. 363; 1965, s. 122–123), revealing further features. Burial ground in Siedliszcze was preliminarily diagnosed (J. Dąbrowski 1969a, s. 85, 87; 1969b; 2006, s. 285) which yielded a piece of limestone casting mould – the first artefact in the Lublin region reflecting probable local metallurgy. Another interesting find was encountered in 1959 in the village of Bliskowice (J. Gurba 1965). It was a grave of box structure, unknown to that date and significantly different from most commonly encountered urn graves. Nowadays this find confirms eastern connections of Lublin region in the Early Iron Age.

Finally, it should be mentioned that in the 1950s and 60s excavations at the Lusatian culture sites were undertaken primarily by archaeologists from Lublin. In 1957 Zygmunt Ślusarski of the Museum of Lublin resumed the research on the burial ground in Topornica (W. Misiewicz 1985), and a few years later he worked on a settlement in Opoka and extensive cemetery in Wołkowiany (so far unpublished). The Museum of Lublin also conducted systematic research works at burial grounds in Wola Przybysławska and Józefin-Kolonia, as well as at a settlement in the latter village (Badawcze... 1958). Thanks to excavation activities of scholars from Lublin university and conservatory centre – Jan Gurba, Leszek Gajewski and Andrzej Kutylowski the subsequent settlements of the Lusatian culture population in Chlewiska (L. Gajewski 1952b; 1961; 1962), Lubartów (L. Gajewski 1965), Szczekarków (L. Gajewski 1964, s. 8), as well as Tarnoszyn and Żurawce were identified. Unfortunately, these features had not been introduced into a wider scientific circulation and only after half a century some of them were recalled on the basis of collected sources and documentation (E. Kłosińska 2004c; 2005b, s. 170; 2005c, s. 68–69).

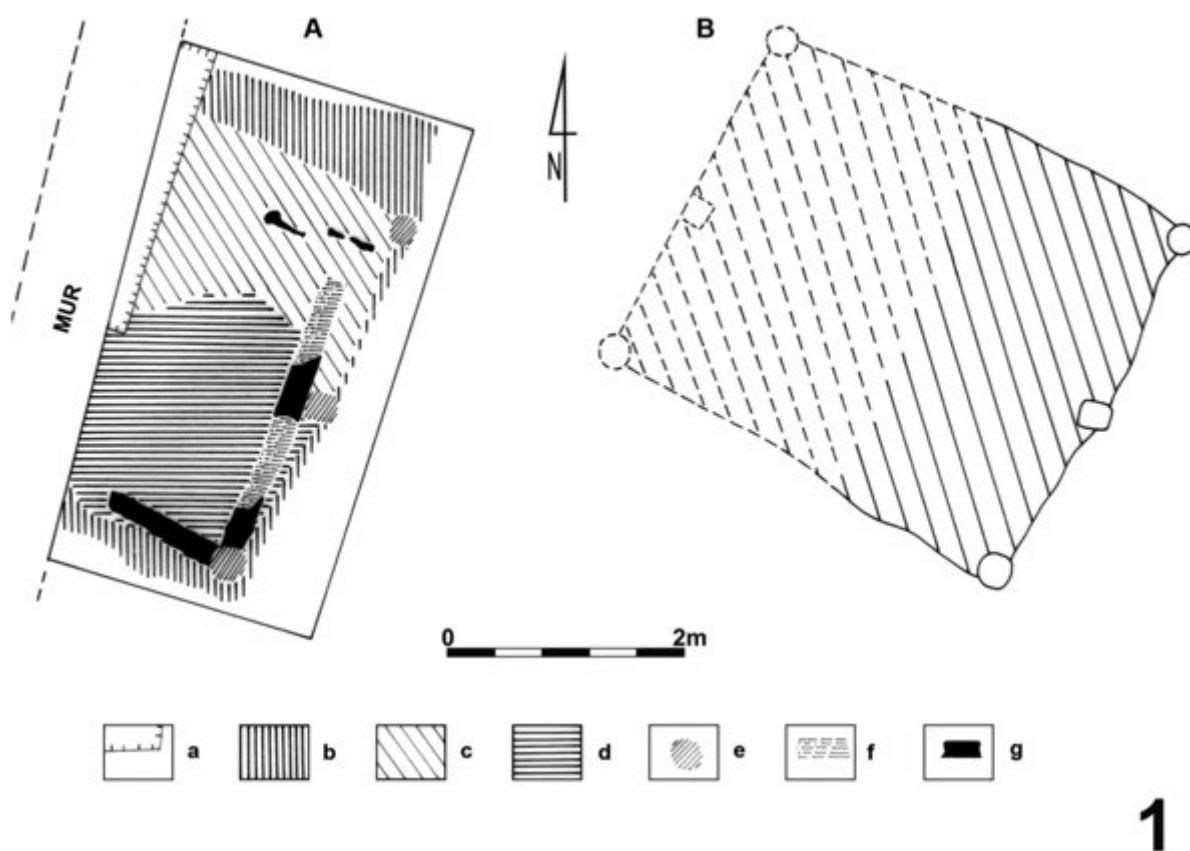
In the 1950s and 60s the increase of known metal artefacts (except for the discovery in Wakijów) was small. From this time one should only mention the find of axes from the area of Lubartów (L. Gajewski 1959–1960) and Olchowiec (S. Skibiński 1961, s. 148), a pin from Kolemcyce (K. Prożogo 1972) and a small bronze projectile point from Czartoria (J. Gurba 1971).

In the following two decades of the 20th century, there was a significant intensification of excavation works and cemeteries became the main interest to the archaeologists from Lublin (Waleria Misiewicz, Urszula Kurzątkowska, Jan Gurba, Leszek Gajewski, Andrzej Kutylowski, Andrzej Kokowski), as well as Zamość (Jerzy Kuśnierz, Józef Niedźwiedź, Andrzej Urbański) and Chełm (Teresa and Wojciech Mazurek, Stanisław Gołub) centres. Nearly 20 previously unknown necropolises were identified, and a few of them were fairly thoroughly researched. Particularly worth a mention are extensive sepulchral features in Bielsko (unpublished materials), Łuszczów-Kolonia (J. Niedźwiedź 1989a), Świeciechów Duży (E. Kłosińska 2005d, s. 279, ryc. 8), Wojciechów (S. Gołub 1987; 1990a; 1994a), and also recognized but to a smaller extend

burial grounds in Zastawie (unpublished materials), Serniawy (S. Gołub 1994b) and Petryłów (S. Gołub, K. Telepko 1982), as well as individual urn burials, for example, in the village of Parypse (unpublished), Piotrawin and Kamień (M. Sułowska 1984, s. 20, 21), Dominiczyn (T. Mazurek, W. Mazurek 1996, s. 116–117), and Kolonia Gródek (J. Niedźwiedź 1992a, s. 155), and additionally a cremation burial in a pit at site 1C in Gródek (S. Jastrzębski 1985, s. 5). Sixty years after the discovery, excavations were carried out in Wieprzec that brought relatively large number of cremation burials (L. Gajewski, A. Urbański 1981; A. Kutylowski, A. Urbański 1983; S. Dziedziak 2003). At the end of the 1980s a research on a vast necropolis in Komarów began (J. Kuśnierz 1988; J. Niedźwiedź 1989b; 1990; 1991a; 1992b) and a reconnaissance of one of the most interesting sites of the Early Iron age in Poland took place – a burial ground in Lublin-Jakubowice Murowane (U. Kurzątkowska 1987; 1988; 1989; U. Kurzątkowska, A. Rozwałka 1990), which revealed huge box graves, corresponding to the previously discovered grave in Bliskowice.

In the 1970s and 80s several settlements were also discovered, among which special attention should be paid to the site in Hrubieszów-Podgórze (E. Banasiewicz 1991) and in Wronowice (Z. Wichrowski 1989), where for the first time in the Lublin region post construction buildings with basements were unearthed. An important novelty was also a metallurgist workshop and alleged place for evaporation of brine, which had been encountered in Wronowice. A significant discovery in those years was a basin house with a bronze sickle found inside it, unearthed at the site 25A in Tyszowce (J. Kuśnierz 1986, s. 17). Also other research work conducted at the settlements should be mentioned, for instance, in Woźuczyn (W. Kozak-Zychman, J. Gurba 2007), Wojciechów (S. Gołub 1990b), Podlodów (J. Niedźwiedź 1987), Potoczek (J. Libera 1988, s. 3–4), Siedliszcze (Z. Wichrowski 1988), Raciborowice-Kolonia (M. Polańska 1990, 5, 17; 1994, 19), Drażgów-Kolonia (M. Gładysz, A. Kokowski 1997, s. 124–125; A. Kokowski, A. Reszczyńska, E. Roman 1997, s. 95), as well as exploration of the settlement in Wytyczno (S. Gołub, S. Kadrow 1982) which started at that time. However, these years were relatively poor in the so-called accidental finds other than graves; in this way a very interesting swamp deposit of pottery from Huszczka Duża was obtained (L. Gajewski 1981). There was no significant increase in number of metal artefacts, although, it has to be noted that at that time single large bronzes were found – a unique sword from Dorohusk (E. Banasiewicz 1990) and twisted necklaces from Radecznica (E. Kłosińska, U. Kurzątkowska, J. Nogaj-Chachaj 2005).

Similar dynamics when it comes to the research at the sites of the Lusatian culture population can be also seen at the turn of the century. A kind of “sign of the times” was to focus the research activities on salvage actions at so far deteriorating archaeological sites, as well as on the preliminary works at sites that are within various projects, most commonly of open-area type. Starting from the last decade of the 20th century settlements started to play a major role in the scope of interest of archaeologists of the Lublin region. The excavation works encompassed nearly 60 sites of this type and in each case they only covered their small extent. The largest relic area and within it rather numerous traces of dwellings and economic infrastructure, was studied at the sites in Janki

1

Fig. 2. Dorohusk-Osada, dist.Chełm: 1 – a plan view of the preserved parts of the dwelling (A) and its reconstruction (B). Legend: the cut (s), black, burnt earth with sand admixture (b), black, burnt earth with charcoal wood (c); black, uniform burned earth (d), post traces (e), the remains of charcoal wood (f), fragments of charred beams (g). After T. Dzieńkowski, S. Gołub 2001a; 2 – visualization of a dwelling. After E. M. Kłosińska 2006c

Ryc. 2. Dorohusk-Osada, pow. chełmski: 1 – rzut poziomy zachowanej części budynku mieszkalnego (A) oraz jego rekonstrukcja (B). Legenda: wkop (a), czarna, przepalona ziemia z domieszką piasku (b), czarna, przepalona ziemia ze zwęglonym drewnem (c); czarna, jednorodna przepalona ziemia (d), ślady słupów (e), szczątki zwęglonego drewna (f), fragmenty zwęglonych belek (g). Wg T. Dzieńkowski, S. Gołub 2001a; 2 – wizualizacja budynku mieszkalnego. Wg E. M. Kłosińska 2006c

Dolne (W. Koman, J. Niedźwiedź 1998; J. Niedźwiedź 1999; 2001), Teptiuków (J. Niedźwiedź 1995; 1996; J. Niedźwiedź, H. Taras 1997; 1998), Szuminka (W. Mazurek 1997), Hrebenne (M. Polańska 1999, s. 88–93), Mołodutyń (T. Mazurek 2005) and other. Also, it is worth mentioning the fairly recent research on settlements in the vicinity of the Husynne village (M. Piotrowski, T. Wiśniewski 2006, s. 157–167, 169–170; M. Szeliga 2006; T. Klisz 2006, s. 182–185), in Stary Machnów (H. Taras 2010) and about the ongoing exploration of the settlements from the Early Iron age in Swaryczów and Zubowice (E. M. Kłosińska, H. Taras, S. Sadowski 2007, tabl. 1, ryc. 3). An interesting discovery was made in the course of rescue excavations in Dorohusk-Osada (T. Dzieńkowski, S. Gołub 2001a), where they revealed a fragment of a post building with preserved wooden beams (fig. 2).

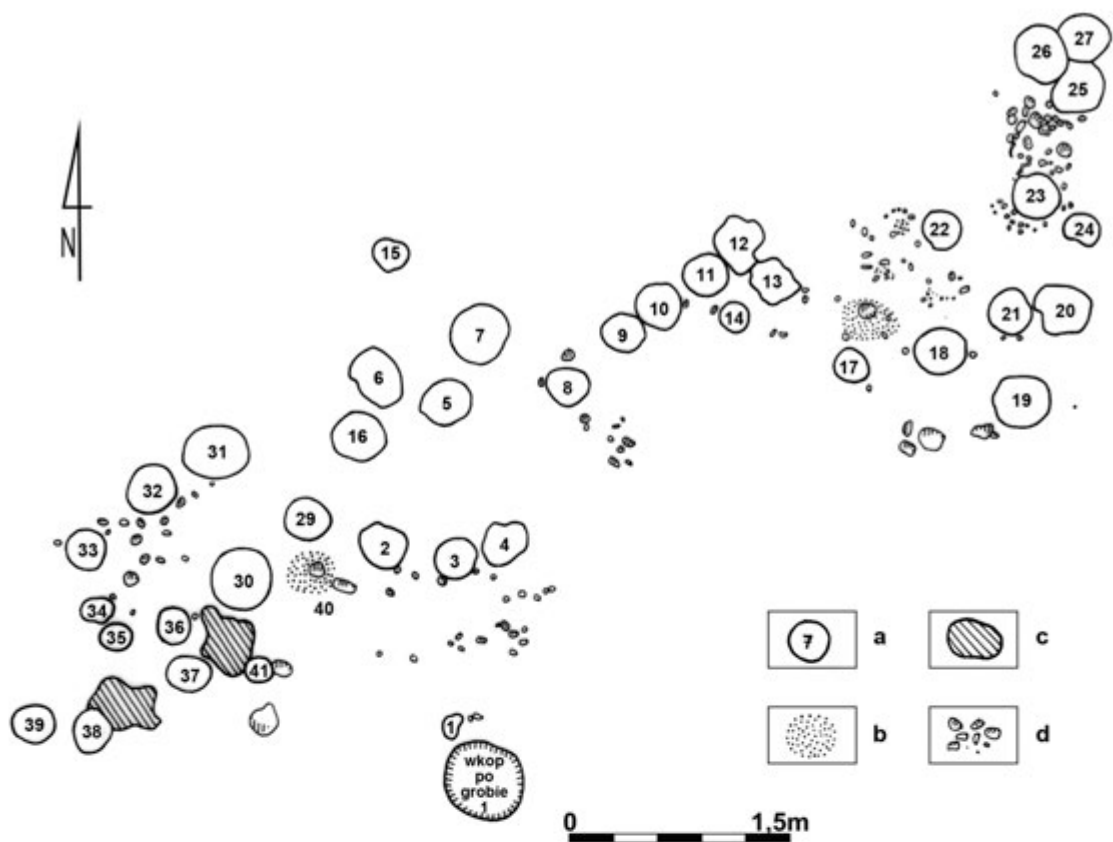
In the 1990s and in the first decade of the current century, there were works, interventions and preliminary works regularly carried out, during which individual features of the Lusatian culture population usually of habitational nature were encountered in Topornica (J. Buszewicz 1991, s. 287), Bortatyczne-Kolonia (J. Niedźwiedź 1994), Koczów (W. Mazurek 1996, s. 37–38), Dorohusk (T. Mazurek 1997), Wytyczno (T. Mazurek, W. Mazurek 1997, s. 87–88; 1998, s. 93–94), Uhrusk (T. Dzieńkowski 2002; T. Dzieńkowski, S. Gołub 2001b), Sitaniec-Wolica (J. Buszewicz 2004), Tarkawica (E. Kłosińska, M. Juściński 2005, s. 108), Giżyce (Ł. Rejnowicz z zespołem 2004, s. 8–9) and Zagroda (S. Gołub 1996). Additionally, the archaeological research carried out in the first half of the 1990s yielded a spectacular discovery in the village of Kopiec (B. Bargiel, J. Libera 1995, s. 16; M. Florek, J. Libera 1994, s. 5, 9), where the population of the Lusatian culture extensively exploited flint workshops, located in the vicinity of the deposits of Świeciechów and Gościeradów flint.

In the recent years, also cremation burial grounds were researched. One should especially mention the multi-seasonal excavations at a vast necropolis in Gródek, at site 1B (J. Niedźwiedź 2000; 2001 further literature therein) and rescue researches in Pniówek (J. Kuśnierz 1991; 1992), Perespa (E. M. Kłosińska 2006a; E. Kłosińska, M. Piotrowski 2005, s. 392) and Wola Skromowska (D. Włodarczyk 2007, s. 29–30). All previously unearthed cemeteries were characterised by in-line alignment of cremation burials and a specific orientation of the rows i.e. along EEN-WWS axis (fig. 3). Additionally, further finds of inhumation graves in the Lublin region should be mentioned. These were located at site 1C in Gródek, in Husynne (E. Kłosińska 2005b, s. 172, 174 further literature therein) and in Brodzica (K. Padło, W. Ratajczak 2007) and may be correlated not only with the population of the Lusatian culture, but also Wysocka culture. Probably also the alleged sepulchral features in Hrebenne and Szczepiatyn (E. M. Kłosińska 2007b) represented inhumation ritual. Discoveries made in Krupy (W. Misiewicz 1999; 2000; 2003a; 2003b; 2005) – at the necropolis grouping huge box graves with cremation burials became particularly important for the study on the funeral rite of the population inhabiting this territory in the Early Iron age. Cemetery in Krupy should be considered along with the ones in Lublin-Jakubowice Murowane (fig. 4) and Bliskowice – as corresponding in many ways to the funerary features known from the milieu of Eurasian peoples.

Over the last two decades, the catalogue of caches from the Lublin region increased significantly. There were as many as seven hoards of different composition that had been discovered randomly. In 1997 a set of ornaments was found in Deszkowice Drugie (J. Kuśnierz 1998; J. Kuśnierz, A. Urbański 1997), in 2002 – an alleged set of ornaments and tools in the settlement of Budzyń (not published), as well as a set of bronze elements from a horse halter (fig. 5: 2) in the village of Śniatycze (E. M. Kłosińska 2008, s. 266–278), and in 2003 – a hoard in Szczepieszyn (J. Kuśnierz 2007), in which there were tools, weapons, ornaments and elements of a horse harness (fig. 5: 1). A new discovery, made in the fall of 2010 in Kułakowice Drugie (not published), was a hoard composed of 126 damaged bronze ornaments, which probably had been owned by a metallurgist. The latest bronze sets are from discoveries in 2013 from Wolica Brzozowa and from the area “by the Sieniocha river” (presented at the Conference in Opava by the author and by Sylwester Sadowski – E. M. Kłosińska, S. Sadowski in print).

It is also worth mentioning that in the 1990s and in the current years, the catalogue of the so called “stray” metal finds from the Lublin region seriously extended and most of these artefacts entered scientific circulation. From estimated assessments this growth today equals to nearly 300% of the amount known in the second half of the 20th century, and the difference is reflected in, what is nowadays archival, listing of sites in the Lublin region containing metals drawn up by Stefan Nosek (1957, s. 268–285). Unfortunately, the lion's share of the today's inventory of bronze and recently also iron objects, has been obtained by modern treasure hunters and collectors who use metal detectors, and thus the context of these finds is lost, and their usefulness for research limited. A similar remark can also be made regarding the few pottery pieces, obtained accidentally.

There is no doubt that in the history of research on the Lusatian culture in the Lublin region the most valuable materials, contributing to its significant progress have been provided by excavations and amateur accidental discoveries. However, surface surveys should be mentioned as well, even though, they undoubtedly possess smaller information potential, but at the same time they expand remarkably the catalogue of sources. These studies, which in the 19th century were merely usual touring trips organized by antiquity lovers, gradually became the best way to obtain information about new sites. Much of the data from these undertakings went into scientific circulation. Report of Father Adam Chotyński describing the findings by the lower Chodelka river, in the vicinity of villages Trzciniec, Dratów and Żmijowiska, should be acknowledged as the earliest account of surface prospection (combined with exploration of sites) (A. Chotyński 1911). Areas of the upper Bug river were explored in 1924 by Jan Bryk, who discovered on the surface of sand dunes numerous stone artefacts, as well as sherds and whole vessels belonging, among others, also to the Lusatian culture (1924). In the 1920s the official activities of the National Conservator of Prehistoric Monuments in the Lublin District - Michał Drewko should be noted (1921; 1929). This researcher visited and recorded many archaeological sites of the Lublin region, including cemeteries in Kosina, Topornica and Wieprzec, which later became excavated. Surface reconnaissance of sites in Lublin Powiśle was conducted in 1932 by Roman Jakimowicz. His prospection yielded clay, metal and

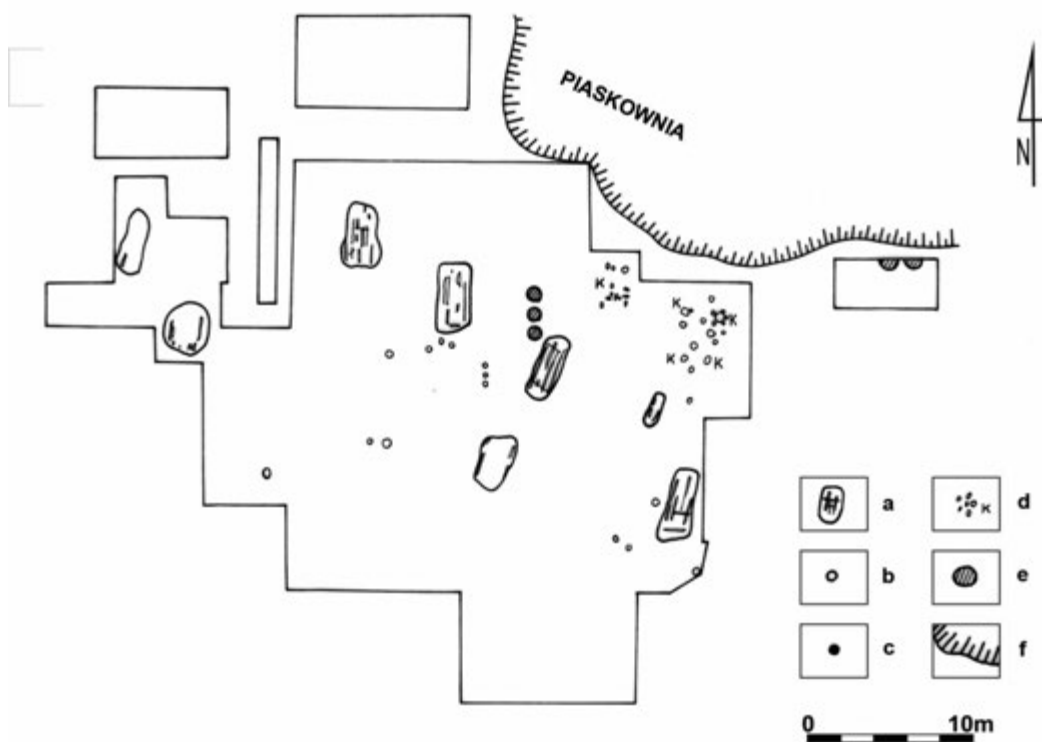
1

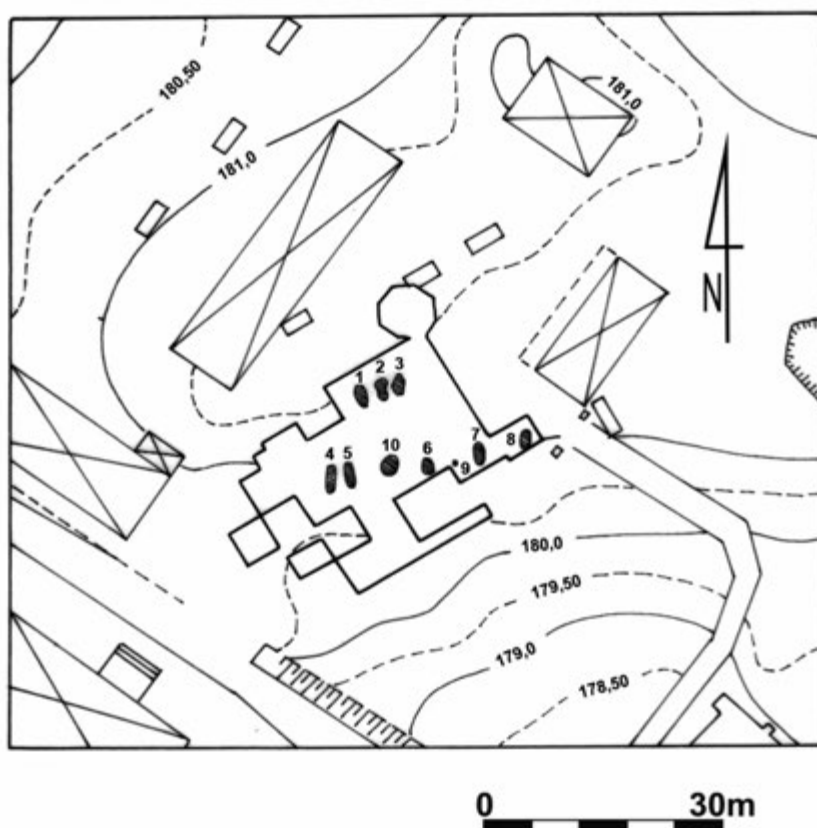
2

Fig. 3. Wojciechów, dist. Włodawa: 1 – a site plan of the cremation cemetery. Legend: urned burial (a), pit burial (b), earth darkening with a small amount of bones (c), rocks (d). *After S. Gołub 1994; 2 – urns from selected burials. Photo by M. Piotrowski*

Ryc. 3. Wojciechów, pow. włodawski: 1 – plan cmentarzyska ciałopalnego. Legenda: grób popielnicowy (a), grób jamowy (b), zaciemnienie z małą ilością kości (c), kamienie (d). *Wg S. Gołub 1994a; 2 – popielnice z wybranych grobów. Fot. M. Piotrowski*

1

2

Fig. 4 Krupy, Lubartów dist., site 1: 1 – a site plan of the cremation cemetery. Legend: cist burials (a), urned burial (b), pit burial (c), rocks (d), features (e), destroyed area (f). After W. Misiewicz 2003a. Lublin – Jakubowice Murowane, dist. Lublin, site 5: 2 – site plan of the cremation cemetery. After U. Kurzątkowska, A. Rozwałka 1990 (with additions from the author)

Ryc. 4. Krupy, pow. lubartowski, stan. 1: 1 – plan cmentarzyska ciałopalnego. Legenda: groby skrzyniowe (a), grób popielnicowy (b), grób jamowy (c), kamienie (d), obiekty (e), teren zniszczony (f). Wg W. Misiewicza 2003a. Lublin-Jakubowice Murowane, pow. lubelski, stan. 5: 2 – plan cmentarzyska ciałopalnego. Wg U. Kurzątkowskiej, A. Rozwałki 1990 (z uzupełnieniami autorki)

1

2

Fig. 5. Szczebrzeszyn, dist.Zamość: 1 – a big hoard of ornaments, weapons and tools and elements of a horse halter. *Photo by H. Szkutnik.*
 Śniatycze, dist.Zamość: 2 – a hoard of the horse halter ornaments. *Photo by L. Demidowski*
 Ryc. 5. Szczebrzeszyn, pow. zamojski: 1 – skarb ozdób, broni, narzędzi i elementów uprzęży końskiej. *Fot. H. Szkutnik.* Śniatycze, pow. zamojski: 2 – skarb ozdób ogłowia końskiego. *Fot. L. Demidowski*

glass objects found on surface of burial grounds in Opoczka Mała and Jakubowice (E. Kłosińska 2005d, s. 277–279).

After the Second World War the area of the Lublin region was often explored in search of new archaeological sites. These fieldwork activities were conducted, among others, by Jan Kowalczyk, Zbigniew Rajewski, Leszek Gajewski, Jan Machnik and Teresa Dąbrowska. It is worth adding that over the years the surface survey of the discussed area was done by Jan Gurba, the long-time head of the Department of Archaeology of the UMCS in Lublin. Since the 1980s this type of research has been incorporated into the system of the Polish Archaeological Survey and the increase in the number of sites attributed to population of the Lusatian culture raised rapidly. Works associated with this system have become a part of activities of perhaps all professionally active archaeologists of the Lublin region and many generations of archaeology students of the UMCS University in Lublin.

Therefore, the history of obtaining sources for research on the Lusatian culture in the Lublin region, has been going on for over 160 years, almost as long as it has in Silesia. However, the state of field research and scientific consideration of the inventory accumulated here is clearly incomparable to the one in Silesia, just as it is in the case of research and processing of source materials in other territories where the Lusatian culture developed, e.g. Greater Poland, Lesser Poland, Subcarpathia or even Mazovia and Podlasie. Only in the case of single sites from the Lublin region more detailed cultural and chronological analyses of the obtained materials were carried out, thus acting as a starting point for the reconstruction of the prehistory of this territory in the era of the domination of the Lusatian culture. Among these relatively well-processed sites one must include cemeteries in Topornica, Kosin, Łuszczów Kolonia, as well as in Wieprzec and Perespa, with additional settlements in Strzyżów, Hrubieszów-Podgórze and in Wronowice. Also some hoards from the Lublin region were managed satisfactorily (cf.). The narration recounting the circumstances of discovery, the progress of fieldwork, and describing the most important features and objects extracted from them dominated in most previously published publications regarding the materials of the Lusatian culture in the Lublin region. Brief research report, supplemented by individual plates with a choice of the most important finds, was usually concluded by recalling few close analogies to the materials from a given site and general dating of the site itself. Sites developed in such a manner made their way into archaeological literature, and the authors did not undertake further attempts to broaden the description of the finds and deepen their analysis. Another way of presenting the finds from the Lublin region was their listing (sometimes extended by including a brief analytical commentary), and the criterion for selection of the finds was the cultural attribution of sources and/or their provenance, or location of the storage.

Attempts to encompass the entire or part of the material collected in the Lublin region and to undertake a wider prehistoric reflection on it were made very rarely. Works of the following authors: A. Gardawski (1954, s. 389–394), J. Głosik (1957b), S. Nosek (1957), M. Gedl (1962), J. Dąbrowski (1972; 1982), J. Niedźwiedź (1991c), S. Czopek (1997), H. Taras, J. Niedźwiedź (2006), J. Libera (2001) and E. M. Kłosińska (2009 – further literature therein) should be recalled in this respect. The territories stretching east of the Vistula river, settled in the Bronze

Age and in the early Iron Age, were sometimes referred to as site notes in the context of more extensive studies of the problems of prehistoric cultural relationships and settlement in the Polish lands (W. Antoniewicz 1928, s. 105–106, 109, 118, 120–122; T. Sulimirski 1931, s. 161–163; L. Kozłowski 1939, s. 116–118; K. Jażdżewski 1948; J. Kostrzewski 1949, s. 107, 143–144; J. Dąbrowski 1961, s. 38–44; A. Gardawski 1979, s. 139–144; T. Węgrzynowicz 1963, s. 25–27; M. Gedl 1975, s. 145–151; Z. Bukowski 1969, s. 419–429; J. Michalski 1992, s. 66–68, 72, 78–79, 87).

As mentioned earlier, nowadays the catalogue of sites of the Lusatian culture in the Lublin region has increased significantly; 98 settlements, 190 cemeteries and 13 multiple finds are known. It is estimated that there are over 800 vessels preserved sufficiently for further study. Catalogue of metal objects consists of almost 650 bronze products and semi-products, about 8 iron ones and 2 probably bimetallic. Inventory of flint products is extremely rich. It is worth noting that there are large differences in assortment (fig. 6–9) as well as quantitative between the remnants of material culture from the Bronze Age and Early Iron Age.

Firstly, it is possible to distinguish few certain “turning points” in the history of the Lusatian culture in the Lublin region in the Bronze Age and Early Iron Age. The beginning (HaA1), especially in the south-eastern frontiers of this area, is characterised by coexistence of “Lusatians” with communities of the final stage of the Trzciniec culture. First hoards appeared. Younger Bronze age (HaA2–HaB1) is the period of “rising” culture, for which typical were cremation burial grounds, entailing rich symbolic content. Settlements from this period are rather poorly identified. In the cultural inventory of the time one can see interesting relationship with cultural formations from beyond the Carpathian belt, e.g. the Gáva culture. Probably it was the time when a contact zone between the Lusatian culture and Wysocka culture began to develop. In the Late Bronze age (HaB2–HaB3), and probably at the very beginning of the Early Iron age (HaC) the only category of sources that shows continuity are cremation cemeteries, mainly urn ones. Besides the changes in pottery production, there are also clear signs of crisis in the inflow of metal products. Hoarding disappeared and individual metal objects from the end of the Bronze Age suggest association with Thraco-Cimmerian milieu of the Carpathian Basin. From the beginning of the Early Iron Age the Lublin region started to show increasingly stronger ties with Eastern Europe, especially with its forest-steppe zone. It is possible that the pressure from aggressive nomads could have led to the movement of population from that area. Bearing in mind such situation, it is hardly surprising that the existing model of the culture started to disappear. There is a discontinuity in the use of cemeteries, there are no metal objects, not to mention hoards. Foreign infiltrations are confirmed by single finds of pottery from the area inhabited by the Chernoles culture people (probably from the area of middle Dniester). Subsequent impacts originating from the same area of the Scythian culture (West-Podolian group) ended cultural transformation in the Lublin region during the HaD period. Its most pronounced symptoms were changes in the funeral rite (appearance of ancestral graves in large wooden boxes burned *in situ*), pottery assemblages (unification of assortment) and in the inflow of metal object (military equipment and ornaments

Fig. 6. Selection of pottery from the Bronze Age: 1 – urns and accompanying artefacts at the cremation cemetery in Wieprzec, dist. Zamość, site 1. *Photo by M. Piotrowski.* 2 – a figure of a horse rider from the cremation burial in Topornica, dist. Zamość, site 1. *Photo by P. Maciuk.* 3 – miniature vessels and figurines of birds from the cemetery in Topornica, dist. Zamość, site 1. *Photo by P. Maciuk.*

Ryc. 6. Wybór ceramiki z epoki brązu: 1 – urny i przystawki z cmentarzyska ciałopalnego w Wieprzcu, pow. zamojski, stan. 1. *Fot. M. Piotrowski.* 2 – figurka jeźdźcy na koniu z cmentarzyska ciałopalnego w Topornicy, pow. zamojski, stan. 1. *Fot. P. Maciuk.* 3 – naczynia miniaturowe i figurki ptaszków z cmentarzyska w Topornicy, pow. zamojski, stan. 1. *Fot. P. Maciuk.*

1

2

Fig. 7. Selection of pottery from the Iron Age: 1 – vessels and burned human bones from the cist burial in Bliskowice, dist. Kraśnik. *Photo by P. Maciuk.* 2 – accompanying artefacts from the cist burials in Lublin-Jakubowice Murowane, site 5. *Photo by M. Piotrowski*
 Ryc. 7. Wybór ceramiki z epoki żelaza: 1 – naczynia i przepalone kości ludzkie grobu skrzyniowego w Bliskowicach, pow. kraśnicki. *Fot. P. Maciuk.* 2 – przystawki z grobów skrzyniowych w Lublinie-Jakubowicach Murowanych, stan. 5. *Fot. M. Piotrowski*

1

2

Fig. 8. Bronze hoards of the Iron Age: 1 – A collection of ornaments from Woźuczyn, dist. Tomaszów. *Photo by M. S. Przybyła.* 2 – A collection of ornaments and a fitting set from Wakijów, dist. Tomaszów. *Photo by P. Maciuk*
 Ryc. 8. Skarby brązowe z epoki żelaza: 1 – garnitur ozdób z Woźuczyna, pow. tomaszowski. *Fot. M. S. Przybyła.* 2 – garnitur ozdób oraz okucie z Wakijowa, pow. tomaszowski. *Fot. P. Maciuk*

Fig. 9. Selection of metal and bone objects of the eastern provenance from the Early Iron Age: 1 – strap junction from Głódno, dist. Opole. *Photo by S. Sadowski.* 2 – strap junction from Swaryczów, dist. Zamość. *Photo by M. Piotrowski.* 3 – bronze and bone arrowheads found in Kłodnica, dist. Opole. *Photo by P. Maciuk.* 4 – a nail earring with a glass bead set on the ring from Stary Machnów, dist. Tomaszów. *Photo by M. Piotrowski.* 5 – nail earring from Koczów, dist. Chełm, site 8. *Photo by G. Zabłocki.* 6 – a nail earring and an earring of Trzęsówka type from the cemetery in Krupy, dist. Lubartów. *Photo by P. Maciuk*

Ryc. 9. Wybór przedmiotów metalowych i kościanych wschodniej proveniencji z wczesnej epoki żelaza: 1 – rozdzielacz do rzemieni z Głódna, pow. opolski. *Fot. S. Sadowski.* 2 – rozdzielacz do rzemieni z okolic Swaryczowa w powiecie zamojskim. *Fot. M. Piotrowski.* 3 – brązowe i kościane grociki do strzał znalezione w Kłodnicy, pow. opolski. *Fot. P. Maciuk.* 4 – kolczyk gwoździowy z paciorkiem szklanym naniżanym na kabłąk ze Starego Machnowa, pow. tomaszowski. *Fot. M. Piotrowski.* 5 – kolczyk gwoździowy z Koczowa, pow. chełmski, stan. 8. *Fot. G. Zabłocki.* 6 – kolczyk gwoździowy oraz zausznica typu Trzęsówka z cmentarzyska w Krupach, pow. lubartowski. *Fot. P. Maciuk*

of Scythian provenance). Hoarding reappeared. Heavy jewelry sets, derived from Kuyavian metallurgical centre, reflect – as it seems – the presence of elites within the community of the Lusatian culture of the time.

In the studies on the Lusatian culture in the Lublin region, more attention should be paid to the issues of nomenclature and the use of the term “Ulwówek group” should discontinue. Ulwówek is a cemetery from the area of western Ukraine, which in fact was used by Wysocka culture population. Additionally, it is important to determine the origins of the Lusatian culture in the discussed region, which – especially in the older views – was considered as a slow colonization, expansion, and even invasion of Lusatian culture communities from western Poland. The concept of “migration to the east” was the reason for late dating of the assemblages of the Lusatian culture in the Lublin region. Significant changes in the views on the origins and dating of the beginning of the Lusa-

tian culture emerged at the time of the acceptance of the thesis of its formation on the local Trzciniec culture foundation. Nowadays, this process should probably be seen as extended in time and not advancing in the same manner even in territories not distant from one another. It also seems that climate change, more and more recognized by the researchers, might be an important “fresh” lead when considering the origins, settlement, economy, as well as cultural discontinuity within the range of the Lusatian culture in the Lublin region. Not insignificant for cultural and habitation relations in the area are the so called eastern influences, related to expansion of the people of the Eurasian origin – Cimmerians and Scythians, whose emergence in the Carpathian Basin and other areas of Central Europe were at some places of very dramatic nature. Particularly interesting in this context is the role played in the Lublin region by the West-Podolian group of the Scythian culture from the area of middle Dniester.

THE LIST OF CITED LITERATURE

- Abramowicz A.
1967 *Wiek archeologii. Problemy polskiej archeologii dziewiętnastowiecznej*, Warszawa.
- Antoniewicz W.
1928 *Archeologia Polski*, Warszawa.
- 1929 Sprawozdania z czynności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych na Okręg Lubelski, „WA”, t. 10, s. 281–285.
- Badawcze...
1958 Badawcze prace archeologiczne Muzeum Lubelskiego, „Biuletyn Informacyjny Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków”, zeszyt 19, Warszawa, październik 1958, maszynopis w zbiorach Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie.
- Banasiewicz E.
1990 Miecz brązowy z Dorohuska nad Bugiem, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1990 roku”, Zamość, s. 34–35.
- 1991 Obiekty mieszkalne kultury łużyckiej z Hrubieszowa-Podgórza stan. 1B, „Prace i Materiały Zamojskie”, t. 3, s. 16–44.
- Bargieł B., Libera J.
1995 Drugi sezon badań pracowni przykopalnianych kultury łużyckiej w Kopcu, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1994 roku”, Lublin, s. 13–16.
- Bender W., Kierzkowska E., Kierzkowski K.,
Bronicka-Rauhutowa J.
1957 Badania w Gródku Nadbużnym w pow. hrubieszowskim w 1955 r., „Spr. Arch.”, t. 3, s. 169–187.
- Ber W.
1938 Wykopaliska na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Topornicy w pow. zamojskim, „Teki Zamojskie”, t. I/1, s. 39–43.
- Bryk J.
1924 Osady epoki kamiennej na wydmach nadbużańskich, „WA”, t. 9, s. 50–67.
- Bukowski Z.
1969 *Studia nad południowym i południowo-wschodnim pograniczem kultury łużyckiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Buszewicz J.
1991 Topornica stan. 21, „Prace i Materiały Zamojskie”, t. 3, s. 287–296.
- 2004 *Sprawozdanie z badań ratowniczych wielokulturowego stanowiska nr 3 w Sitańcu Wolicy, gm. Zamość*, Kolonia Bortatyczne, maszynopis w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Zamościu.
- Chotyński A.
1911 Zabytki przedhistoryczne z Dratowa, Trzcińca i Żmijowisk i innych wsi w powiecie puławskim, „Światowit”, t. 9, s. 47–70.
- Cichoszewska H.
1922–1924 Nowe nabytki Muzeum Wielkopolskiego w latach 1911–1921, „Prz. Arch.”, t. 2, s. 125–134.
- Czopek S.
1997 Uwagi o kulturze łużyckiej na Lubelszczyźnie, „APŚ”, t. 2, s. 210–226.
- Czubaszek H.
1980 Przedmioty brązowe z Puław-Włostowic, woj. lubelskie, „WA”, t. 45, s. 247–248.
- Dąbrowska T., Liana T.
1963 Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Werbkowicach-Kotorowie, pow. Hrubieszów w 1960 r., „WA”, t. 29, s. 44–58.
- Dąbrowski J.
1961 Materiały kultury łużyckiej z Podlasia, „Mat. Star.”, t. 7, s. 23–45.
- 1962 Materiały ze Strzyżowa pow. Hrubieszów, a niektóre powiązania ziem Polski wschodniej i Ukrainy w późnej epoce brązu, „Mat. Star.”, t. 8, s. 7–57.
- 1969a Badania stanowisk kultury łużyckiej w powiecie Chełm Lubelski w 1967 roku, „Spr. Arch.”, t. 21, s. 85–89.
- 1969b Siedliszcze, pow. Chełm Lubelski, stanowisko 2, [w:] Konopka M., Mackiewicz H. (red.), „IA”. Badania rok 1968, Warszawa, s. 86.
- 1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1982 Kultura łużycka na Lubelszczyźnie, [w:] Gedl M. (red.), *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem*, Kraków–Przemyśl, s. 261–268.
- 2006 Groby kultury łużyckiej z Siedliszcza, pow. chełmski, „APŚ”, t. 8, s. 275–291.
- Drewno M.
1921 Sprawozdanie z działalności państw. Urzędu Konserwatorskiego na Okręg Lubelski, „WA”, t. 6, s. 180–184.

- 1929 Sprawozdania z czynności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych na Okręg Lubelski, „WA”, t. 10, s. 281–285.
- Dzieńkowski T.
- 2002 *Uhrusk, gm. Wola Uhruska, woj. lubelskie. Dokumentacja z ratowniczych badań archeologicznych, stanowisko 18 (we wcześniejszych opracowaniach nr 22) sezon 2002*, Chełm, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Chełmie.
- 2010 *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych w Wojsławicach w 2010 r.*, Chełm, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Chełmie.
- Dzieńkowski T., Gołub S.
- 2001a *Dokumentacja z ratowniczych badań wykopaliskowych i nadzorów archeologicznych. Dorohusk Osada Pałac Suchodolskich. Stanowisko 16. Sezon 2001*, Chełm, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Chełmie.
- 2001b *Dokumentacja z ratowniczych prac wykopaliskowych. Uhrusk, gm. Wola Uhruska, woj. lubelskie, stanowisko 22, sezon 2000–2001*, Chełm, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Chełmie.
- Dziedziak S.
- 2003 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Wieprzcu, pow. Zamość, woj. lubelskie, „APŚ”, t. 6: 2001, s. 296–317.
- Florek M., Libera J.
- 1994 Pierwszy sezon badawczy przykopalnianych pracowni w rejonie wychodni krzemienia świeciechowskiego w Kopcu, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1993 roku”, Lublin, s. 3–14.
- Gajewski L.
- 1952a Rachanie, pow. Tomaszów, „ZOW”, R. 21, s. 28.
- 1952b Nowe znaleziska w Chlewiskach, „ZOW”, R. 20, s. 104.
- 1959–1960 Brązowa siekierka z tulejką z miejscowości nieznaney w pow. Lubartów, „WA”, t. 26, s. 335.
- 1961 *Chlewiska, pow. Lubartów, wykopaliska na stanowisku 2 w Chlewiskach w roku 1961*, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie.
- 1962 *Chlewiska, pow. Lubartów, wykopaliska na stanowisku 2 w Chlewiskach w roku 1962*, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie.
- 1964 Sprawozdanie z prac archeologicznych w dolinie Wieprza w pow. lubartowskim w okresie od 9 VII do 13 VIII 1964 r., „Sprawozdanie Lubelskiego Ośrodka Archeologicznego”, zeszyt 6, s. 8–9, maszynopis w zbiorach Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie.
- 1965 *Lubartów, wykopaliska na stanowisku Zagrody Lubartowskie (Kolonja) w r. 1965*, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie.
- 1981 Ciekawe znalezisko z bagna w miejscowości Huszczka Duża, gm. Skierbieszów, woj. Zamość, „WA”, t. 46, s. 240–241.
- Gajewski L., Urbański A.
- 1981 Wieprzec stan. 1, gm. Zamość, woj. zamojskie, „Sprawozdania z badań terenowych Zakładu Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1981 roku”, Lublin, s. 8–9.
- Gardawski A.
- 1954 Wyniki prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1952 roku w miejscowości Trzciniec pow. Puławy, „WA”, t. 20, s. 369–394.
- 1979 Wschodnia grupa terytorialna, [w:] Dąbrowski J., Rajewski Z. (red.), *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu* lateńskiego, (= *Prahistoria Ziem Polskich*, t. IV), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 135–146.
- Gedl M.
- 1962 Uwagi o kulturze łużyckiej w dorzeczu Sanu, Wieprza i Górnego Bugu, „Spr. Arch.”, t. 14, s. 333–339.
- 1975 *Kultura łużycka*. Kraków.
- Gładysz M., Kokowski A.
- 1997 Badania ratownicze wschodniej części stanowiska nr 2 w Drążgowie (Kolonii), woj. lubelskie, „APŚ”, t. 2, s. 124–126.
- Głosik J.
- 1957a Zabytki z cmentarzyska kultury łużyckiej w miejsc. Bodaczów, pow. Zamość, „WA”, t. 24, s. 147–152.
- 1957b Z problematyki kultury łużyckiej na wschód od środkowej Wisły, „AR”, t. 9, s. 698–710.
- 1958 Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu w Topornicy, pow. Zamość, „Mat. Star.”, t. 3, s. 155–205.
- 1962 Rogalin, pow. Hrubieszów, „ZOW”, R. 28, s. 160.
- 1966 Cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Rogalin, pow. Hrubieszów, „WA”, t. 31: 4, s. 428–430.
- Głosik J., Gurba J.
- 1963 Ogólne wyniki prac archeologicznych w Strzyżowie, pow. Hrubieszów, w 1961 roku, „Spr. Arch.”, t. 15, s. 358–365.
- 1965 Strzyżów terenem badań archeologów, „ZOW”, R. 29, s. 120–125.
- Gołub S.
- 1987 Odkrycie grobu kultury łużyckiej w Wojciechowie, gm. Hańsk, stan. nr 8, „Informator o badaniach w województwie chełmskim”. Chełm, s. 7–8.
- 1990a Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Wojciechowie, gm. Hańsk, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1989 roku”, t. 4, Chełm, s. 6–8.
- 1990b Stanowisko osadnicze kultury łużyckiej w Wojciechowie, gm. Hańsk, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1989 roku”, t. 4, Chełm, s. 6.
- 1994a Wstępne badania na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Wojciechowie, stan. 8, gm. Hańsk, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1987, 1988 roku”, Chełm, s. 23–25.
- 1994b Badania ratownicze na stan. 27 w Serniawach, gm. Sawin, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1987–1988 roku”, Chełm, s. 29–31.
- 1996 Zagroda, gm. Chełm. Stanowisko 26 – II sezon badań ratowniczych cmentarzyska kultury pomorskiej (z pozostałościami osadnictwa kultury łużyckiej i okresu średniowiecza), „APŚ”, t. 1, s. 73–74.
- Gołub S., Dzieńkowski T.
- 2000 *Dokumentacja z ratowniczych badań wykopaliskowych i nadzorów archeologicznych. Dorohusk Osada, gm. Dorohusk. Stanowisko 16*, Chełm, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Chełmie.
- Gołub S., Kadrow S.
- 1982 Kolonia Wytyczno, gm. Urszulin, woj. chełmskie, stanowisko 1, [w:] Konopka M. (red.), „IA”. Badania rok 1981 rok, Warszawa, s. 79.
- Gołub S., Telepko K.
- 1982 Petryłów, gm. Sawin, woj. chełmskie, stanowisko 1, [w:] Konopka M. (red.), „IA”. Badania rok 1981 rok, Warszawa, s. 87–88.
- Gurba J.
- 1958 Nieznany miecz brązowy z Muzeum PTTK w Puławach, „Prz. Arch.”, t. 10, s. 235–236.

- 1961 Brązowe nagolenniki z Zemborzyc, pow. Lublin, „Spr. Arch.”, t. 12, s. 103–105.
- 1965 Grób kultury łużyckiej w Bliskowicach, pow. Kraśnik, „WA”, t. 31, s. 274–276.
- 1971 Brązowy grot oszczepu ze wsi Czartoria, pow. Hrubieszów, „WA”, t. 36, s. 355.
- Jastrzębski S.
- 1985 Gródek nad Bugiem, stan. 1C, gm. Hrubieszów, woj. zamojskie, „Sprawozdanie z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1985 roku”, Lublin, s. 4–8.
- Jażdżewski K.
- 1948 O zagadnieniu początków kultury łużyckiej, „Slav. Ant.”, t. 1, s. 94–145.
- Kietlińska A.
- 1936 Grób szkieletowy w Strzyżowie w pow. hrubieszowskim (woj. lubelskie), „ZOW”, R. 11, s. 8–11.
- Klisz Tomasz
- 2006 Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 29 w Husynnem, pow. hrubieszowski, „APŚ”, t. 8, s. 181–187.
- Kłosińska E. M.
- 2004a O pewnym grobie, odkrytym dwa razy, [w:] Kłosińska E., Taras H. (red.) *Pod opieką bóstw nieba i ziemi: obrządek pogrzebowy w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na Lubelszczyźnie* (Katalog Wystawy w Muzeum UMCS w Lublinie, maj – czerwiec 2004), Lublin, s. 25–28.
- 2004b Nowe znaleziska, związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej na terenie Powiśla Lubelskiego, „MSROA”, t. 25, s. 303–310.
- 2004c Osadnictwo ludności kultury łużyckiej nad środkowym Wieprzem w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza, [w:] Libera J., Zakościelna A. (red.), *Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. Księga jubileuszowa na siedemdziesiąte piąte urodziny docenta doktora Jana Gurby*, Lublin, s. 239–252.
- 2005a Zapomniane cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Bezku, pow. Chełm, „APŚ”, t. 7, s. 211–215.
- 2005b Na południowo-wschodnich rubieżach popielnicowego świata – sytuacja kulturowa i osadnicza w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza w dorzeczu Huczwy i górnego Bugu, [w:] Czopek S. (red.), *Problemy kultury wysockiej*, Rzeszów, s. 161–192.
- 2005c Roztocze w dobie panowania kultury łużyckiej, [w:] Banasiewicz-Szykuła E. (red.), *Archeologia Roztocza: krajobraz przyrodniczo-kulturowy*, (=Skarby z Przeszości, t. 7), Lublin, s. 63–72.
- 2005d Przyczynek do rozpoznania osadnictwa ludności kultury łużyckiej na pograniczu Kotliny Sandomierskiej, Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej oraz Wyżyny Lubelskiej, [w:] Kuraś M. (red.), *Archeologia Kotliny Sandomierskiej*, (=Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli, nr 4 monograficzny), Stalowa Wola, s. 271–287.
- 2006a Sprawozdanie z badań na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Perespie, pow. tomaszowski w sezonach 2003–2004, „APŚ”, t. 8, s. 63–69.
- 2006b Nieznane cmentarzysko Lubelszczyzny w świetle archiwaliów Muzeum Archeologicznego w Krakowie, „APŚ”, t. 8, s. 317–322.
- 2006c Łużyckie osadnictwo Polesia w czasach dominacji kultury ognia i słońca, [w:] Banasiewicz-Szykuła E. (red.), *Badania archeologiczne na Polesiu Lubelskim*, (=Skarby z Przeszości, t. 8), Lublin, s. 73–86.
- 2007a Lubelszczyzna i Ukraina w młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza – pytania o losy wspólne i niewspólne, [w:] Bakalarska L. (red.), *Wspólnota dzie-*
- dzictwa archeologicznego ziem Ukrainy i Polski, Materiały z konferencji zorganizowanej przez Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego. Łańcut (26–28 X 2005 r.)*, Warszawa, s. 226–249.
- 2007b Nieznane stanowisko ludności kultury łużyckiej ze Szczepiatyna, pow. Tomaszów Lubelski, „APŚ”, t. 9, s. 279–284.
- 2008 Einmalige Funde der Kopfstellverzierung aus dem südöstlichen Lublin-Land, „Spr. Arch.”, t. 60, s. 265–294.
- 2009 Sąsiedzi przez Roztocze. Kilka uwag na temat lubelskiego i tarnobrzeskiego wariantu kultury łużyckiej, [w:] Czopek S., Trybała-Zawiślak K. (red.), *Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje*, Rzeszów, s. 139–155.
- Kłosińska E., Juściński M.
- 2005 Wstępne wyniki badań archeologicznych w Tarkawicy, stan. 5, pow. Lubartów, w latach 2001–2002, „APŚ”, t. 7, s. 102–110.
- Kłosińska E., Kurzątkowska U., Nogaj-Chachaj J.
- 2005 Dwa brązowe naszyjniki tordowane z Radecznicy, gm. loco, „APŚ”, t. 7, s. 222–230.
- Kłosińska E., Piotrowski M.
- 2005 Wstępne wyniki badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku w Perespie, gm. Tyszowce, w sezonach 2003–2004, „MSROA”, t. 26, s. 385–408.
- Kłosińska E. M., Sadowski S.
- (w druku) *Kultura łużycka w dolinie Sieniochy – dalekosiężne powiązania niewielkiego regionu osadniczego Lubelszczyzny w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza (materiały z konferencji w Opawie w 2014 roku)*.
- Kłosińska E. M., Taras H., Sadowski S.
- 2007 Badania Instytutu Archeologii UMCS nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza w latach 1995–2005, [w:] Gurba J., Libera J. (red.), *60 lat archeologii UMCS. Podsumowanie ostatniego dziesięciolecia*, Lublin, s. 55–68.
- Kokowski A., Krupop P.
- 1990 Korzeniów, gm. Ułęż, woj. lubelskie, stanowisko 1, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1990 roku”, Lublin, s. 25–26.
- Kokowski A., Reszczyńska A., Roman E.
- 1997 Badania ratownicze na wielokulturowym stanowisku nr 1 w Drążgowie (Kolonii), woj. Lubelskie, „APŚ”, t. 2, s. 95–97.
- Koman W., Niedźwiedź J.
- 1998 Badania ratownicze na wielokulturowych stanowiskach nr 11 i 12 w Jankach Dolnych, woj. Zamojskie, „APŚ”, t. 3, s. 86–91.
- Kostrzewski J.
- 1949 *Pradzieje Polski*, Poznań.
- 1964 Skarby i luźne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty, „Prz. Arch.”, t. 15: 1962, s. 5–133.
- Kozak-Zychman W., Gurba J.
- 2007 Czaszka psa z jamy kultury łużyckiej w Wólcu Cegieli, pow. Tomaszów Lubelski, [w:] Dzieduszycki W. (red.), *Opuscula Archaeologica Opera Dedicata In Profesorem Thaddeum Malinowski*, Zielona Góra, s. 191–199.
- Kozłowski L.
- 1939 Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej, [w:] Czerzyński Z. (red.), *Polska Południowo-Wschodnia. Geografia. Prehistoria. Antropologia. Etnologia. Tom I*, Lwów, s. 102–164.
- Kurzątkowska U.
- 1987 Cmentarzysko z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Jakubowicach Murowanych, stan. 5, gm. Wólka Lubelska, woj. lubelskie, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1987 roku”, Lublin, s. 19–23.
- 1988 Badania na cmentarzysku z wczesnej epoki żelaza w Jakubowicach Murowanych, stan. 5, gm. Wólka Lubelska, woj.

- lubelskie, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1988 roku”, Lublin, s. 19–23.
- 1989 Trzeci sezon badań na cmentarzysku z wczesnej epoki żelaza w Lublinie – Jakubowicach Murowanych, ul. Pliszczyńska 14, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1989 roku”, Lublin, s. 21–23.
- Kurzątkowska U., Rozwałka A.
- 1990 Nowe odkrycia w Lublinie – Jakubowicach Murowanych, stanowisko 5, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1990 roku”, Lublin, s. 39–43.
- Kuśnierz J.
- 1986 Sprawozdanie z badań cmentarzyska kurhanowego kultury trzcinieckiej w Tyszowcach gm. Tyszowce, woj. Zamość stanowisko 25A, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1986 roku”, Zamość, s. 14–17.
- 1988 Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Komarowie stan. 9, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1988 roku”, Zamość, s. 18–20.
- 1991 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Pniówku stan. 1, gm. Zamość, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1991 roku”, Zamość, s. 15–18.
- 1992 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Pniówku stan. 1, gm. Zamość, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1992 roku”, Zamość, s. 30–31.
- 1998 Skarb brązowy z Deszkowic II, gm. Sułów, woj. Zamość, „MSROA”, t. 19, s. 47–51.
- 2007 Skarb wyrobów brązowych ze Szczembrzeszyna w powiecie zamojskim, [w:] Chochorowski J. (red.), *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, s. 371–402.
- Kuśnierz J., Urbański A.
- 1998 Skarb wyrobów brązowych kultury łużyckiej z okresu halszackiego D odkryty w Deszkowicach II, woj. zamojskie, „APŚ”, t. 3, s. 279–280.
- Kutyłowski A., Urbański A.
- 1983 Wieprzec, gm. i woj. Zamość, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1983 roku”, Lublin, s. 17–18.
- K. Ż.
- 1949 Cmentarzysko ciałopalne w Białobrzegach, „ZOW”, R. 18, s. 21.
- Liana T., Piętka-Dąbrowska T.
- 1962 Sprawozdanie z badań ratowniczych przeprowadzonych w 1959 r. na stanowisku I w Werbkowicach-Kotorowie, pow. Hrubieszów, „WA”, t. 28, s. 142–171.
- Libera J.
- 1988 Obozowisko kultury świderskiej w Potoczku, woj. tarnobrzskie, „Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1988 roku”, Lublin, s. 1–5.
- 2001 *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*, Lublin.
- Łopaciński H.
- 1902 Sprawozdanie z działu archeologii przedhistorycznej na wystawach rolniczo-przemysłowej oraz przedmiotów sztuki i starożytności w Lublinie 1901 r., „Światowit”, t. 4, s. 271–276.
- 1906 Archeologicznej kabinet Imperatorskiego Warszawskiego Uniwersytetu, „Światowit”, t. 7, s. 79–80.
- Mazurek T.
- 1997 Wyniki badań ratowniczych na wielokulturowym stanowisku 54 w Dorohusku, woj. chełmskie, „APŚ”, t. 2, s. 73–77.
- 2005 Osada kultury łużyckiej z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Mołodutynie, stan. 17, pow. Chełm (badania w 2000 i 2001 roku), „APŚ”, t. 7, s. 77–86.
- Mazurek T., Mazurek W.
- 1996 Badania powierzchniowe na obszarze 73–88 w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1992–1993 roku”, t. 7, Chełm, s. 115–127.
- 1997 Wyniki badań wykopaliskowych w Wytocznie, stan. 5 i nadzorów archeologicznych na stanowiskach wokół Jeziora Wytocznego w woj. chełmskim, „APŚ”, t. 2, s. 86–94.
- 1998 Wyniki wykopaliskowych badań ratowniczych na osadzie z okresu przedrzymskiego w Wytocznie, stan. 5, woj. chełmskie, w 1997 roku, „APŚ”, t. 3, s. 93–97.
- Mazurek W.
- 1996 Wyniki badań kurhanu wczesnośredniowiecznego w Koczowie, stan. 1, gm. Koczów, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1992–1993 roku”, t. 7, Chełm, s. 35–44.
- 1997 Krzemienne wkładki sierpowe typu Szuminka, [w:] Lech J., Piotrowska D. (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, s. 185–203.
- Michalski J.
- 1992 *Osadnictwo w Małopolsce od II okresu epoki brązu do początków okresu lateńskiego*, Warszawa.
- Misiewicz W.
- 1985 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Topornicy, woj. zamojskie. Badania Muzeum Okręgowego w Lublinie w roku 1957, „Studia i Materiały Lubelskie”, t. 10, s. 7–31.
- 1999 Pierwszy sezon badań na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej we wsi Krupy, stan. 1, pow. Lubartów, woj. lubelskie, „APŚ”, t. 4, s. 99–106.
- 2000 Drugi sezon badań na cmentarzysku ciałopalnym w Krupach, pow. Lubartów, stan. 1, „APŚ”, t. 5, s. 63–71.
- 2003a Wyniki trzeciego sezonu badań na cmentarzysku kultury łużyckiej we wsi Krupy, gm. Michów, pow. Lubartów, „APŚ”, t. 6: 2001, s. 79–85.
- 2003b Zachodnie rubieże wschodnich rytuałów, „ZOW”, R. 58, s. 68–73.
- 2005 Badania na stanowisku 1 w Krupach, pow. Lubartów, w latach 2001 i 2003, „APŚ”, t. 7, s. 66–76.
- Miśkiewicz J., Węgrzynowicz T.
- 1974 Cmentarzysko kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik (Stanowiska I, II, III), „WA”, t. 39, s. 131–202.
- Niedzwiedź J.
- 1987 Osada wielokulturowa w Podłodowie stan. 59 gm. Łaszczów, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1987 roku”, Zamość, s. 14–17.
- 1989a Cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Łuszczów, gm. Uchanie, woj. zamojskie, „Prace i Materiały Zamojskie”, t. 2, s. 139–177.
- 1989b Cmentarzysko kultury łużyckiej w Komarowie stan. 9 woj. zamojskie, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1989 roku”, Zamość, s. 19–22.
- 1990 Badania archeologiczne na stan. 9 w Komarowie, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1990 roku”, Zamość, s. 30–33.
- 1991a Czwarty sezon badań na cmentarzysku kultury łużyckiej w Komarowie stan. 9, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1991 roku”, Zamość, s. 19–20.
- 1991b Ciałopalne stanowisko kultury łużyckiej w Gródku nad Bugiem stan. 1B, woj. zamojskie, „Prace i Materiały Zamojskie”, t. 3, Zamość, s. 5–15.

- 1991c Uwagi na temat początków kultury łużyckiej w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie w świetle znalezisk wyrobów brązowych, „Lubelskie Materiały Archeologiczne”, t. 6, s. 267–274.
- 1992a Materiały kultury łużyckiej (?) z okresu halsztackiego z południowo-wschodniej Lubelszczyzny, [w:] Czopek S. (red.), *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, Rzeszów, s. 155–171.
- 1992b Badania na cmentarzysku kultury łużyckiej w Komarowie stan. 9, „Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1992 roku”, Zamość, s. 27–29.
- 1994 Osadowy obiekt kultury łużyckiej w Kolonii Bortatycze stan. 4, gm. Zamość, „Sprawozdania z badań archeologicznych w woj. zamojskim w 1993 roku”, Zamość, s. 23–26.
- 1995 Badania na osadzie kultury łużyckiej z okresu halsztackiego z Teptiukowa stan. 6, gm. Hrubieszów, „Sprawozdania z badań archeologicznych w województwie zamojskim w 1994 roku”, Zamość, s. 19–21.
- 1996 Badania na osadzie wielokulturowej w Teptiukowie, stan. 6, gm. Hrubieszów, „APŚ”, t. 1, s. 141–145.
- 1999 Trzeci sezon badań na stanowisku wielokulturowym w Jankach Dolnych stan. 11, pow. Hrubieszów, „APŚ”, t. 4, s. 67–71.
- 2000 Badania ratownicze na cmentarzysku kultury łużyckiej w Gródku nad Bugiem, stan. 1B, pow. Hrubieszów, „APŚ”, t. 5, s. 58–61.
- 2001 *Materiały do badań nad kulturą łużycką w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie*, Zamość, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie.
- Niedźwiedź J., Taras H.
- 1997 Wyniki badań wykopaliskowych na osadzie wielokulturowej w Teptiukowie, stan. 6, woj. zamojskie w 1996 roku, „APŚ”, t. 2, s. 66–72.
- 1998 Wyniki badań wykopaliskowych na osadzie wielokulturowej w Teptiukowie, stan. 6, woj. zamojskie w 1997 roku, „APŚ”, t. 3, s. 151–158.
- 2006 Schyłek kultury trzcinieckiej i początki kultury łużyckiej we wschodniej Lubelszczyźnie, [w:] Taras H. (red.), *Zmierzch kompleksu trzciniecko-komarowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu* (=Lubelskie Materiały Archeologiczne, t. 14), Lublin, s. 91–109.
- Nosek S.
- 1957 Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzeczja Wisły i Bugu, (=Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, nr 6, sec. F.), Lublin.
- 1933 Nowe cmentarzysko ciałopalne w Marjanowie w pow. łukowskim, „ZOW”, R. 8, s. 45–48.
- Olechnowicz W.
- 1900 Narzędzia krzemienne z okolic Chodla, „Światowit”, t. 2, s. 59–63.
- Orlińska G.
- 1993–1994 Zapinka kultury łużyckiej ze Strzyżowa, województwo zamojskie, „WA”, t. 53, s. 57–61.
- Padło K., Ratajczak W.
- 2007 *Brodzica, stan. 19, AZP 87–93/34. Przedinwestycyjne badania archeologiczne na trasie budowy gazociągu wysokiego ciśnienia z Moroczyna do Werbkowic w powiecie hrubieszowskim, Lublin-Chełm*, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Zamościu.
- Piotrowski M., Wiśniewski T.
- 2006 Wstępne wyniki badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku 4 w Husynnem-Kolonii, powiat hrubieszowski, w roku 2005, „APŚ”, t. 8, s. 153–171.
- Poczet...
- 1828 *Poczet pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim w Puławach*, Warszawa.
- Podkowińska Z.
- 1936 Wykopaliska w Strzyżowie przeprowadzone w lecie 1935, „ZOW”, R. 11, s. 72–77.
- 1960 Badania w Strzyżowie, pow. Hrubieszów, woj. Lublin, w latach 1935–1937 oraz 1939, „APolski”, t. 5, s. 39–80.
- Poklewski T.
- 1954 Halsztacki zespół ozdób brązowych z Wakijowa, pow. Tomaszów Lubelski, „WA”, t. 20, s. 267–275.
- Polańska M.
- 1990 Badania archeologiczne w Raciborowicach Kolonii, stan. 2, 4, gm. Białopole, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1989 roku”, t. 4, Chełm, s. 4–17.
- 1994 Badania na stanowiskach 2 i 4 w Raciborowicach Kolonii, gm. Białopole, „Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1987–1988 roku”, t. 3, Chełm, s. 18–19.
- 1999 Drugi sezon badań na wielokulturowym stanowisku 34 w Hrebennem, pow. Hrubieszów, „APŚ”, t. 4, s. 88–93.
- Przyborowski J.
- 1876 Wycieczki archeologiczne nad Tyśmienicę, „WA”, t. 3, s. 1–48.
- Rauhut L.
- 1956 Ślady osadnictwa „kultury łużyckiej” odkryte w 1954 r. w Gródku Nadbużnym, „Spr. Arch.”, t. 2, s. 59–60.
- Rejniewicz Ł. (z zespołem)
- 2004 *Dokumentacja archeologicznych badań weryfikacyjnych stanowiska 1/1 w Giżycach, gm. Michów, pow. Lubartów, woj. lubelskie. Tom I: tekst; tom II: ryciny i tablice; tom III: fotografie*. Lublin, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Zamościu.
- S. J.
- 1949 Cmentarzysko przedhistoryczne w pow. hrubieszowskim, „ZOW”, R. 18, s. 100.
- Skibiński S.
- 1959 Cmentarzysko łużyckie w Horodyszczu, pow. Chełm, „WA”, t. 26, s. 319–320.
- 1961 Zabytki archeologiczne z powiatu chełmskiego, [w:] Wil-laume J. (red.), *Ziemia Chełmska*, Chełm, s. 140–152.
- 1964 Zabytki powiatu chełmskiego. Katalog – inwentarz. Część 1. Archeologia, Chełm, maszynopis w zbiorach Muzeum Chełmskiego.
- Sulimirski T.
- 1931 *Kultura wysoka*, Kraków.
- Sułowska M.
- 1984 *Piotrawin nad Wisłą. Średniowieczny mikroregion osadniczy*, Warszawa.
- Szeliga M.
- 2006 Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 30 w Husynnem, pow. hrubieszowski, w 2005 roku, „APŚ”, t. 8, s. 173–180.
- Ślusarski Z.
- 1963 Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w miejscowości Wołkowiany, pow. Chełm Lubelski w 1963 r., „Sprawozdanie Lubelskiego Ośrodka Archeologicznego”, zeszyt V, Lublin, s. 9–10, maszynopis w zbiorach Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie.
- Taras H.
- 2010 Materiały z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza ze Starego Machnowa, stan. 41, pow. tomaszowski (Kotlina Pobuża), „Naukovi studii”, t. 3, s. 146–156.

- Uzarowiczowa A.
1964 Wyniki badań we wsi Gródek Nadbużny, pow. Hrubieszów, w 1961 roku, „WA”, t. 30, s. 429–459.
- Węgrzynowicz T.
1963 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Młyniskach dawniej pow. Włodzimierz Wołyński, „WA”, t. 29: 1, s. 9–27.
- Wichrowski Z.
1988 Materiały kultury łużyckiej z Siedliszcza, gm. Wola Uhruska, woj. chełmskie, (stanowisko 17), „Studia i Materiały Lubelskie”, t. 13, s. 13–27.
- 1989 Osadnictwo kultury łużyckiej we Wronowicach-Paprzycy, woj. zamojskie, stan. 5A i 5B, „Prace i Materiały Zamojskie”, t. 2, s. 98–138.
- Włodarczyk D.
2007 *Opracowanie badań rozpoznawczych przeprowadzonych na trasie nowoprojektowanego mostu na rzece Wieprz w miejscowości Wola Skromowska i na obwodnicy Kocka, w ciągu drogi krajowej nr 19 Siemiatycze – Lublin – Nisko. Część I: tekst, ryciny, tablice; część II: fotografie*, Lublin, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Zamościu.
- Zoll-Adamikowa H.
1975 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, t. I: Źródła*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Żurowski J.
1927 Skarby halszackiego okresu z doliny Dunajca, „Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 4, s. 3–112.

Elżbieta Małgorzata Kłosińska

Kultura łużycka na Lubelszczyźnie

Streszczenie

Mimo długotrwałego pozyskiwania źródeł, stan rozpoznania problematyki kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie był do niedawna wysoce niezadowalający. W chwili obecnej dysponujemy wiedzą o blisko 4500 stanowiskach. Możemy też dość szczegółowo opisać tę formację i wyodrębnić „zwrotne” momenty w jej rozwoju. W epoce brązu kultura łużycka ma charakter typowo popielnicowy, zaś we wczesnej epoce żelaza na kilku stanowiskach pojawiają się wielkie groby skrzyniowe, zawierające szczątki kilku zmarłych, palonych *in situ*. Te wielkie konstrukcje znajdują swoje odpowiedniki na wschodzie Europy. Zarówno w epoce brązu jak i we wczesnej epoce żelaza łużyckie cmentarzyska na Lubelszczyźnie charakteryzują ciekawe układy przestrzenne.

Osady i zagadnienia osadnicze nie są dobrze rozpoznane. Na kilku stanowiskach kultury łużyckiej wystąpiły prostokątne budowle o konstrukcji słupowej. Znane są również obiekty gospodarcze: jamy zasobowe, paleniska, studnie. W ostatnich latach na Lubelszczyźnie znacznie powiększył się zasób wyrobów metalowych: brązowych i żelaznych. Niektóre z nich wystąpiły w zespołach – skarbach o interesującym składzie. Charakterystyczną cechą kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie jest wyspecjalizowane krzemieniarstwo wykorzystujące złoża krzemieni szarych nad Wisłą.

W materiałach kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie widać wyraźne powiązania m.in. z kulturą trzciniecką, Gáva, wysocą, pól popielnicowych, czarnolesską, oraz formacjami wywodzącymi się ze wschodu Europy.